

Vliv jazykových faktorů na užívání protetického *v-* v pražské mluvě*

JAN CHROMÝ

The influence of intralinguistic factors on the usage of prothetic *v-* in the Prague vernacular

ABSTRACT: The aim of this paper is to analyse the intralinguistic factors which influence the usage of prothetic *v-* in the Prague vernacular. The analysis is based on linguistic interviews (each approximately 1 hour long) with 18 native Prague vernacular speakers between 20 and 30 years old. The material comprises a total of 3359 instances of the variable. Based on a binomial mixed model, it is concluded that the usage of *v-* is best explained by these predictors: gender, token length (counted in phonemes), prefixation, word class, the position of the variable (at the beginning vs. inside the word) and borrowedness of the word. On the other hand, phonological variables did not show any effect. A comparison of these data with the data from a study by Pavel Jančák (1974) suggests that the usage of *v-* in the Prague vernacular is on the slow decline.

Key words: prothetic *v-*, variation analysis, Prague vernacular, Common Czech, binomial mixed model

Klíčová slova: protetické *v-*, variační analýza, běžná mluva v Praze, obecná čeština, binomický smíšený model

Cílem tohoto textu bude v hrubých obrysech nastínit fungování protetického *v-* v současné pražské mluvě, konkrétně v projevech pražských mluvčích mezi 20 a 30 lety. Zároveň naše výsledky usouvztažíme s výsledky Pavla Jančáka (1974), jenž v roce 1973 zkoumal žáky základní školy v Praze na Malé Straně. Srovnání těchto výsledků může poskytovat zajímavé informace o vývoji užívání protetického *v-* v Praze.

Dosavadní literatura

Literatura o synchronním užívání protetického *v-* je vcelku sporá. Všechny práce se shodují na tom, že se protetické *v-* neužívá kategoriálně, tedy že se v běžné mluvě neužívá vždy tam, kde by to bylo možné (například vcelku běžně můžeme slyšet *von* nebo *vokno*, ale mnohem méně již *volympiáda*, *vonomastika* apod.). Jak přesně ale tato nekategoriálnost vypadá, na tom se jednotlivé texty neshodují. Sgall s Hronkem (1993, s. 33) tvrdí, že u plnovýznamových slov v obecné češtině je třeba užívání protetického *v-* vnímat na úrovni jednotlivých slov, že se tedy *v-* u některých slov užívá, u jiných spíše nikoliv. O vysoké míře lexikalizace protetického *v-* píše i Sgall et al. (1992, s. 88) a rozlišují přitom různou míru užívání *v-* u plnovýznamových a neplnovýznamových slov. Townsend (1990, s. 36–39) uvádí, že se v pražské mluvené češtině

* Tato studie vznikla v rámci projektu GAČR 13-12973P Sociolingvistická analýza užívání protetického *v-* v Čechách.

vyskytuje *v-* méně u přejímek než u slov domácího původu a že jen omezeně se *v-* užívá rovněž u abstraktních, technických a „spisovných“ slov (např. *otec*, *oplyvat*). Zároveň ovšem konstatuje, že v používání protetického *v-* existují mezi jednotlivými mluvčími velké rozdíly, a odhaduje, že tu působí faktory, jako jsou vzdělání, momentální nálada, adresát(i) projevu, komunikační situace a téma. Autoři se obecně shodují, že protetické *v-* je stylově příznakové, a to zejména ve srovnání s jinými běžně mluvenými prostředky (např. *ej < ý*, *í < é* apod.).

Užívání protetického *v-* je pak popsáno z hlediska regionálního – zajímavé jsou v tomto ohledu zejména výzkumy městské mluvy. Například Jančáková (1974, s. 187–188) ve svém frekvenčním popisu užívání obecně českých prostředků v obci Bukovany na Příbramsku píše, že „téměř důsledně se podoby s *vo-* zachovávají u předložek a tvarů zájmen 3. osoby, tedy u neplnovýznamových slov s vysokou frekvencí v textech, zatímco slova plnovýznamová podléhají jako celek vlivu spisovného jazyka vcelku častěji. U plnovýznamových slov lze však z tohoto hlediska odlišit dvě skupiny: slova bezpředponová a předponová. Mnohem méně se totiž spisovný vliv projevuje u slov s předponami (*vo-*, *vod-*, *vob-*), protože předpony u většiny těchto slov dosud neztratily svůj vztah k odpovídajícím předložkám a u těch je spisovný vliv minimální.“ Brabcová (1973) o mluvě v Brandýse nad Labem tvrdí mimo jiné, že užívání protetického *v-* není ani tak ovlivňováno věkem, jako spíše vzděláním (se stoupajícím vzděláním *v-* podle Brabcové ustupuje). Z výsledků Krčmové (1981) vyplývá, že v brněnské běžné mluvě měl na užívání protetického *v-* vliv typ slova (bez proteze se obvykle objevovala slova terminologické povahy, místní jména a často také číslovky) a zároveň že užívání protetického *v-* je usouvztažněno s věkem (nejmladší generace užívá *v-* o něco méně než generace střední a starší). Dejmek (1981, 1987) si ve svém výzkumu mluvy nejstarší a nejmladší generace v Hradci Králové všimá toho, že se míra užívání *v-* liší z hlediska typu slova (gramatická slova vs. plnovýznamová slova) a že na užívání *v-* má vliv i to, zda slovo obsahuje předponu nebo ne. Podobně jako další autoři Dejmek tvrdí, že se *v-* příliš neužívá ve výrazech odborných a u cizích slov. Důležité je, že Dejmek nenalézá v užívání *v-* generační rozdíl – nejmladší generace užívá protetické *v-* podle jeho dat více než nejstarší. Tento výsledek je překvapivý, je však nutno říci, že není statisticky významný, jak sám Dejmek píše. Dejmek zároveň pro toto vyčíslení používá pouze celkovou hodnotu užití *v-* u nejmladší a u nejstarší generace bez rozlišení typu slova, přičemž je zřejmé, že celková hodnota užití je určována primárně vysoce frekventovanými slovy, které typicky přijímají *v-* (osobní zájmena, předložky). S tímto Dejmkovým výsledkem je tak třeba pracovat velmi opatrně.

Užívání protetického *v-* věnuje ve své práci o Moravanech v Praze pozornost i James Wilson (2010). Wilson kritizuje dosavadní analýzy užívání protetického *v-*, které podle něj k tomuto jevu často přistupovaly způsobem „slovo od slova“. Podle Wilsona je nutné přijít s jinými metodami analýzy než se spojováním užívání protetického *v-* s určitými slovy a neužívání *v-* s jinými. Zároveň Wilson vyzývá k tomu, aby se tento jev analyzoval na základě mimojazykových (sociolingvistických) proměnných, a píše,

že „pouze na základě analýzy stovek případů proměnné (v)¹ u vícero mluvčích, které byly vyřčeny v různých nářečních oblastech a v různých komunikačních situacích, můžeme dospět k lepšímu porozumění užívání této komplexní proměnné, o níž stále víme velmi málo“ (s. 103).

Pro naše účely je nejdůležitější prací studie Pavla Jančáka (1974), protože jednak uchopuje výsledky důsledně kvantitativně (podobně jako Dejmek, 1981 a 1987; či Jančáková, 1974), ale navíc svůj výzkum provádí na pražských mluvčích, kteří v pilotní studii zajímali i nás. Jančákův výzkum byl založen na třech skupinových nahrávkách 9 žáků 8. a 9. tříd základních škol na Starém Městě a Malé Straně, které celkově představovaly asi 360 minut projevu. Projevy byly „spontánní, jen rámcově usměrněné“ (Jančák, 1974, s. 193), které se podle autora „v ničem neliš[ily] od rozhovorů, které žáci vedou mezi sebou o přestávkách, při cestách do školy, při volné zábavě ap.“ (s. 193). V rámci těchto nahrávek získal Jančák 620 výskytů proměnné (v), přesné výsledky uvádíme v tabulce 1.

Tabulka 1: Užívání protetického (v) v mluvě pražské mládeže v roce 1973 podle studie Pavla Jančáka (1974)

	zájmena	předložky	předponová	bezpředponová
/ø/	0	0	14	29
/v/	320	98	98	61
celkem	320	98	112	90
/v/ %	100	100	87,50	67,78

Z tabulky 1 vidíme, že užívání (v) v Jančákově materiálu variuje pouze u plnovýznamových slov, přičemž je zde patrný vliv prefixace na užití /v/ – zatímco prefigovaná slova přijímají /v/ v 87,50 % případů, neprefigovaná pouze v 67,78 %. Ke svým výsledkům Jančák dodává, že v užívání /v/ hrají roli dva protichůdné procesy. Zaprvé se do běžně mluveného jazyka dostávají slova bez proteze, což „urychluje počínající narušování proteze i u starých slov (*vodešel – odešel*)“ (Jančák, 1974, s. 197), zadruhé začínají slova původně bez proteze přijímat /v/. Jančák podotýká, že tyto procesy je na jeho omezeném materiálu obtížné sledovat, nicméně ukazuje, že z 24 slov, která jsou v běžné mluvě „nová“ či která se v nářečích standardně používala bez /v/, přijímají /v/ jen 4.

Východiska

Dosavadní literatura o soudobém užívání protetického (v) přináší několik obecných poznatků, z nichž vyplývají následující výzkumné otázky:

1. Protetické (v) se užívá různě u různých slov. Jaké jazykové faktory ovlivňují tuto variaci?

¹ Dále v textu využíváme rozdílných závorek pro rozlišení proměnné a jejích variant. Proměnnou značíme v kulatých závorkách, tj. (v), jednotlivé varianty pak v lomítkách, tj. /v/ a /ø/.

2. Protetické (v) se užívá v běžné mluvě jinak než v mluvě formálnější. Jak přesně se užívání (v) v různých situacích mění?
3. Míra užívání /v/ se liší u různých lidí. Jaké sociální faktory hrají roli pro užívání (v)?

Odpovědi na všechny tyto otázky by vyžadovaly rozsáhlý výzkum. V tuto chvíli se proto omezíme primárně na bod 1, přičemž se částečně dotkneme i bodu 3, a to jednak kvůli začlenění faktoru pohlaví do našeho výzkumu a jednak na základě srovnání Jančákových dat s daty našimi (viz níže). Využijeme přitom standardní metody variační sociolingvistiky (viz Chromý, 2014).

Otázkou je, o kterých jazykových faktorech můžeme předpokládat, že ovlivňují užívání (v). Z literatury vyplývá hned několik faktorů, a to a) přítomnost/nepřítomnost předpony (slova s předponou přijímají /v/ častěji); b) opozice plnovýznamové slovo – gramatické slovo (gramatická slova se s /v/ užívají více); c) frekvence slova (frekvencovanější slova se pojí s /v/ častěji než méně frekvencovaná); d) opozice domácí – cizí slova (u cizích slov je užití /v/ velmi omezené); e) opozice apelativum – proprium (u proprií se /v/ prakticky neužívá); f) expresivita (/v/ má tendenci být užíváno u expresivnějších slov). K těmto faktorům má smysl přidat ještě faktor fonologické okolí. Můžeme například předpokládat, že pokud po /o/ následuje /v/ či /f/, proteze se spíše neužívá (srov. *ovce* – [?]*vovce*), role fonologie ale může být složitější. Mohlo by například platit, že protetické /v/ se užívá více tehdy, když předchází slovo zakončené na samohlásku, protože to zjednodušuje výslovnost (např. *mlíko od souseda* – *mlíko vod souseda* vs. *trakař od souseda* – *trakař vod souseda*). Faktorem, který je v přímém vztahu s frekvencí, je délka slova (můžeme předpokládat, že čím delší slovo bude, tím spíše nebude přijímat /v/). V neposlední řadě můžeme zjemnit opozici plnovýznamová – gramatická slova na jednotlivé slovní druhy.

Jen jazykových faktorů, které potenciálně hrají roli, je tedy celá řada. Naši analýzu navíc komplikuje to, že se jednotlivé faktory zjevně překrývají (delší a cizí slova bývají obvykle méně frekvencovaná, slovesa přijímají předponu více než jiné slovní druhy apod.). Zároveň lze předpokládat, že jednotlivé faktory na užití /v/ působí společně, a je tak nutné je analyzovat dohromady (například roli prefixace musíme usouvztažnit s rolí sémantiky, protože gramatická slova začínající na *o* nejsou – až na sekundární předložku *okolo* – prefixovaná).

Výzkum

Účastníci

Představovaný výzkum je založen na cca hodinových rozhovorech proškolené nahrávající (viz níže) s 18 rodilými mluvčími z Prahy (8 mužů, 10 žen) ve věku 20–30 let (průměrně 22,83, směrodatná odchylka (dále SD) = 2,5). Jednalo se obvykle o vysokoškolské studenty nefilologického zaměření, případně absolventy vysoké školy. Respondenti byli vybíráni s ohledem na původ svých rodičů: ve většině případů pocházeli oba rodiče z Prahy, ve dvou případech pocházel jeden z rodičů z Čech v užším slova smyslu (Slaný, Chomutov).

Metoda

Data byla sbírána prostřednictvím nestrukturovaných, zhruba hodinových rozhovorů (nahrávaných na diktafon Olympus LS-11), které během druhé poloviny roku 2013 provedla proškolená osoba (studentka bohemistiky na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy pocházející z Prahy) se svými přáteli. Přátelský vztah mezi respondenty a tazatelkou byl dobrým předpokladem pro neformálnost rozhovoru (i přes přítomnost diktafonu) a ukázal se být spolehlivým nástrojem elicitace běžné mluvy (viz ještě oddíl Výsledky).

Rozhovory byly poté přepsány v programu ELAN (<<http://tla.mpi.nl/tools/tla-tools/elan/>>) a do tabulky v programu Microsoft Excel byly zakódovány všechny výskyty proměnné (v). Při zaznamenávání způsobovalo problémy to, že ne všechny výskyty (v) byly poslechově jednoznačné – například při redukované výslovnosti bývá nežádka obtížné určit, zda /v/ bylo či nebylo vysloveno. Ačkoliv jsem si vědom rizikovosti takového přístupu, rozhodl jsem se nakonec pro nejjednodušší řešení, a to spoléhat se na sluch přepisovatele. Tak nejspíše postupovala i všechna předchozí empirická zkoumání citovaná výše – alespoň tak lze soudit na základě toho, že se k otázce přepisu (v) vůbec nevyjadřují.

V souvislosti s kódováním dat bylo nutné rozhodnout o způsobu operacionalizace proměnných. Zatímco u některých proměnných byla operacionalizace snadná (např. slovní druh, délka tokenu v hláskách atd.), jinde představovala složitější problém (přítomnost prefixu, původ slova, fonologické okolí). Pro účely zpracování výsledků bylo přistoupeno k následujícím řešením:

1. Je zřejmé, že určit, co je ze synchronního hlediska prefix a co ne, je složité (srov. Slavíčková, 1967). Existují případy jednoznačné (ve slově *opice* prefix není, ve slově *odbýt* ano), u řady případů je však situace sporná. Nesnáze jsou přitom spojeny zejména s předponou *o-*. Historicky byla tato předpona například ve slovech *obor*, *oprava*, *osud* apod., dnes však v těchto slovech není (alespoň podle povědomí autora textu) tato předpona pocitována. Bylo tak nutné vymyslet jednoduchý a efektivní způsob kódování prefixace. Nakonec bylo zvoleno pravidlo, že pokud slovo po odebrání počátečního *o-*, *od-* (*ode-*, *ote-*) či *ob-* (*obe-*) představuje synchronně existující slovo s příbuzným významem, chápeme tento počátek jako předponu. Zároveň jako předponu chápeme ty počátky slov, které mohou být substituovatelné jinými předponami a tvoří existující, významově blízké slovo (*omezený*: *vymezený*, *zamezený*), případně je pomůckou pro stanovení předpony motivující slovo, v němž je předpona jednoznačná (*obhájit/obhajovat* > *obhajoba*). (Seznam prefigovaných a neprefigovaných slov z analyzované datové sady pochopitelně rád poskytnu případným zájemcům.)
2. Proměnná původ slova zahrnovala dvě hodnoty – domácí slovo a cizí slovo. Rozhodnutí, zda je dané slovo domácí či cizí, bylo založeno na Novém akademickém slovníku cizích slov a částečně na mé introspekci (pokud dané slovo ve slovníku nebylo zachyceno, například *ork*). (Seznam domácích a cizích slov rovněž rád poskytnu zájemcům.)

3. Patrně nejsložitější úkol představovala operacionalizace fonologického okolí. Celkově se zde přikláníme k rozdělení okolí na několikero samostatných proměnných. První proměnnou je předcházející segment, jehož hodnoty jsou samohláska, souhláska, anebo nula (v případě, že dané slovo, v němž může být proteze, stojí na začátku klauze či po pauze). Druhou proměnnou je způsob artikulace souhlásky následující po *o*, přičemž hodnoty této proměnné stanovujeme v souladu s běžnou fonetickou klasifikací hlásek (exploziva, nazála, frikativa, afrikáta, aproximanta, vibranta). Třetí proměnnou je místo artikulace souhlásky následující po *o* (bilabiála, labiodentála, alveolára, postalveolára, palatála, velára, glotála).

Výsledky

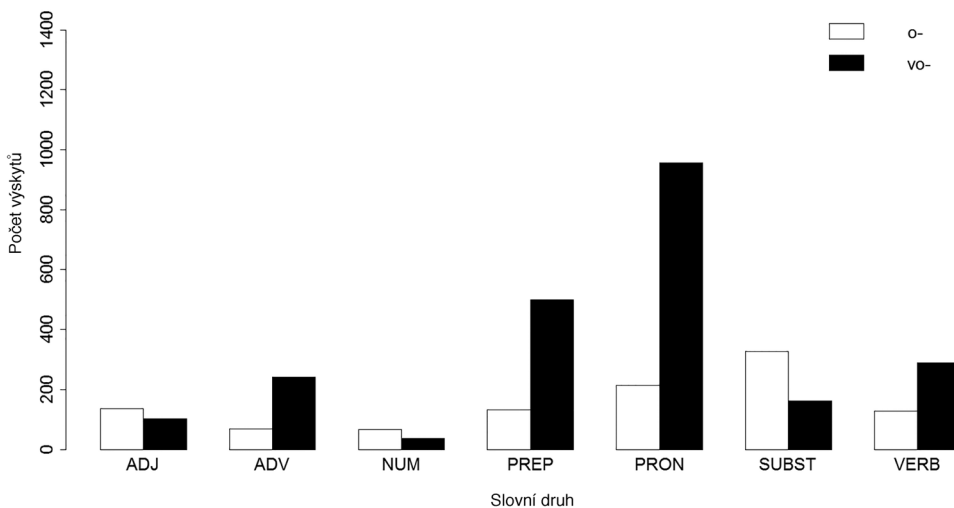
Kvantitativní analýzu jsme provedli prostřednictvím programu R (<<http://www.r-project.org/>>). Analýza sledovala celkově jednu závislou proměnnou (*v*), dvě sociální proměnné (pohlaví mluvčího a osobu (idiolekt) mluvčího) a devět nezávislých jazykových proměnných:

1. délka slovního tvaru v hláskách
2. slovní druh
3. přítomnost prefixu
4. postavení (*v*) uvnitř či na začátku slova
5. původ slova
6. sémantika slova
7. předcházející hláska
8. způsob artikulace hlásky následující po *o*
9. místo artikulace hlásky následující po *o*

Další proměnné, u nichž předpokládáme, že mohou mít na užívání (*v*) vliv, zde kvantitativně netestujeme, a to z toho důvodu, že to naše data dost dobře neumožňují (nemůžeme například zkoumat sociální proměnné kromě pohlaví, protože data jsou získána od vcelku homogenní skupiny osob – jak z hlediska věku, tak z hlediska vzdělání, bydliště a sociálního postavení). Alespoň částečně se však můžeme vyjádřit ke dvěma proměnným:

1. Role proprií. V našich datech se jich objevilo pouze 25 (5× Ondra, 4× Osvětim, 3× Orlík, 2× Ohrada, 2× Ostrava, 2× Oxford, Ofélie, Okamura, Oktoberfest, Oleško, Osika, Osvaldová, Ozzy). Všech 25 případů bylo bez proteze, což poukazuje na to, že u vlastních jmen se produktivně protetické */v/* nepoužívá. Do další analýzy nebyly tyto položky zařazeny.

2. Role frekvence. Ačkoliv předpokládáme vliv frekvence na užívání protetického *v-*, proměnnou frekvence do analýzy nezařazujeme. Důvodem je především problematičnost jejího stanovení. Naši analýzu zakládáme na mluvených projevech, a bylo by tak zkreslující použít jako měřítko frekvence frekvenci v některém ze psaných korpusů. Bylo by sice možné využít korpusy mluvené, ty jsou však pro naše účely příliš malé (řada lemmat, která jsou předmětem naší analýzy, je v nich zastoupena zcela minimálně, nebo i vůbec). Neznamená to však, že bychom vliv frekvence nesledovali vůbec. Předpokládáme totiž, že frekvence lemmatu koreluje s jeho délkou, což je známý fakt (viz Zipf, 1935). Jestliže tedy bude patrná souvislost délky tokenu a užívání protetického */v/*, můžeme předpokládat, že s touto nezávislou proměnnou souvisí i frekvence.



Obrázek 1: Graf znázorňující poměrné zastoupení výskytů s protezí a bez proteze pro jednotlivé slovní druhy

Nyní přejdeme ke kvantitativní analýze jednotlivých proměnných. Nejprve jednotlivé proměnné popíšeme prostřednictvím deskriptivní statistiky a následně se na základě inferenční statistiky pokusíme vytvořit statistický model, který by určil, které z proměnných mají na (v) reálný vliv, a tento vliv vyčíslil.

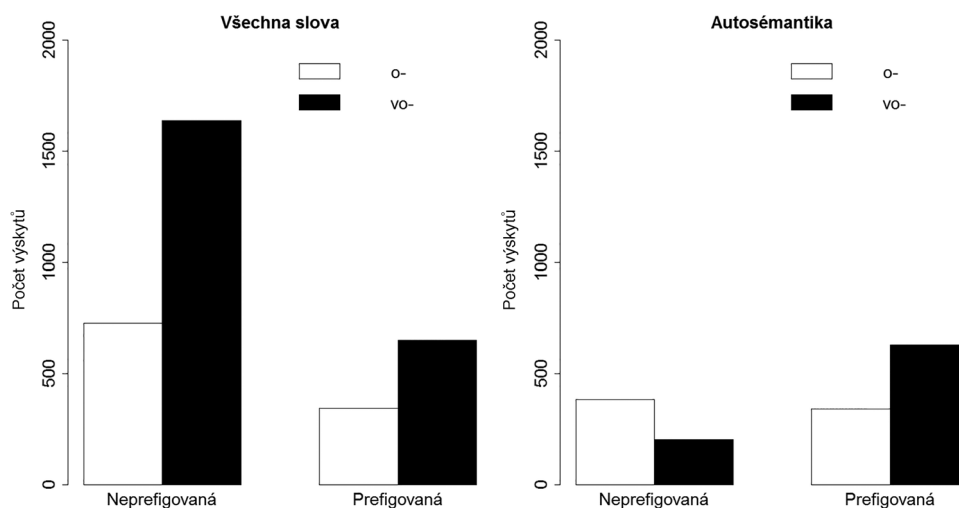
Celkově (po odečtení 25 proprií) obsahují naše data 3359 výskytů. V tabulce 2 uvádíme jejich klasifikaci z hlediska slovních druhů.

Tabulka 2: Distribuce variant proměnné (v) z hlediska jednotlivých slovních druhů

	ADJ	ADV	NUM	PREP	PRON	SUBST	VERB	celkem
/ø/	136	68	66	132	213	326	129	1070
/v/	103	242	37	499	957	162	289	2289
/v/ %	43,10	78,06	35,92	79,08	81,79	33,20	69,14	68,15

Vidíme, že užívání /v/ je velmi výrazné zejména u zájmen, předložek, adverbí a sloves. Naopak u adjektiv, číslovek a podstatných jmen je míra užívání nižší a převažuje varianta /ø/. Poměr procentuálních zastoupení můžeme vidět ještě v obrázku 1.

Z uvedených údajů je zřejmé, že /v/ se u gramatických slov užívá v naprosté většině případů. U slov plnovýznamových je však situace komplikovanější. Do hry zde vstupují další, moderační efekty, například přítomnost prefixu. V tabulce 3 se můžeme podívat na distribuci dat z hlediska prefixace, na obrázku 2 pak vidíme poměrné zastoupení výskytů s protezí a bez proteze u všech slov a samostatně u auto-sémantik.



Obrázek 2: Graf znázorňující poměrné zastoupení výskytů slov s protezí a bez proteze pro prefigovaná a neprefigovaná slova bez rozlišení a pro prefigovaná a neprefigovaná autosémantika

Tabulka 3: Distribuce variant proměnné (v) z hlediska prefixace a sémantiky slov

	všechna slova		autosémantika		synsémantika	
	nepref.	pref.	nepref.	pref.	nepref.	pref.
/ø/	727	343	383	342	344	1
/v/	1637	652	203	630	1434	22
/v/ %	69,25	65,53	34,64	64,81	80,65	95,65

Data poukazují na to, že je prefixace rovněž důležitým faktorem ovlivňujícím užívání (v). Naznačuje to zejména chování autosémantik, která, jsou-li prefigovaná, přijímají /v/ více, než když jsou bez prefixu. Vliv prefixu na (v) u všech slov bez rozdílu poněkud zastihují synsémantika, jež nejsou prefigovaná nikdy a která se pojí téměř vždy s /v/ (viz tabulku 1). Roli prefixace u autosémantik lze změřit pomocí ϕ (fi) koeficientu (korelační koeficient pro dvě dichotomní proměnné). V našich datech se ukazuje, že $\phi = 0,29$, $p < 0,001$. Korelace mezi těmito proměnnými existuje, avšak je pouze slabá.

Naše data nabízejí relativně málo výskytů slov, kde by proměnná (v) byla v jiné pozici než na začátku slova (tj. po předponě, nebo po první části složeniny). Stejně tak se v našem materiálu objevuje jen relativně málo slov cizího původu. Alespoň základní kvantitativní vyhodnocení ovšem udělat lze – viz tabulku 4.

Tabulka 4: Distribuce dat z hlediska postavení (v) a podle původu slova

	začátek slova	uprostřed slova	domácí slova	cizí slova
/ø/	1030	40	1021	49
/v/	2262	27	2278	11
/v/ %	68,71	40,30	69,05	18,33

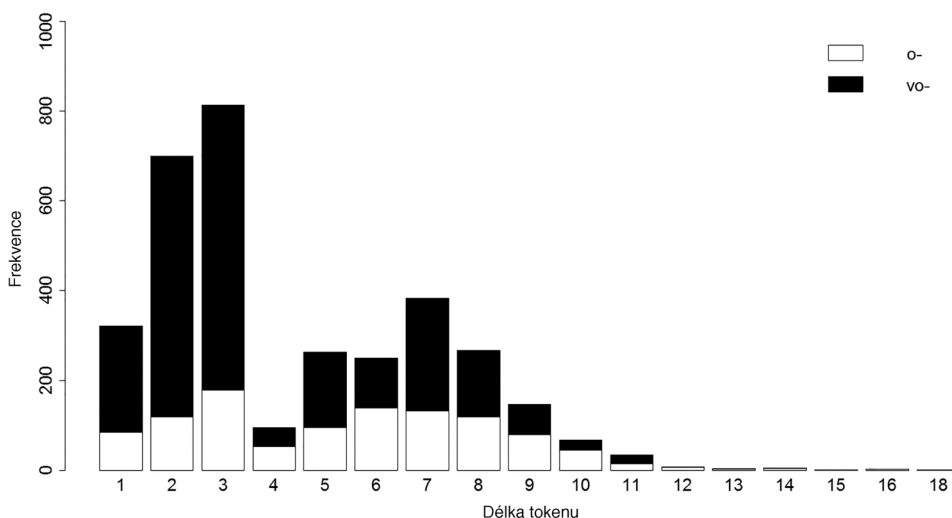
Z tabulky vidíme velmi výraznou převahu varianty /ø/ nad /v/ v případě cizích slov, i když ani zde nelze říct, že by cizí slova /v/ nepřijímala vůbec. Výrazy, v nichž (v) stojí uprostřed slova, představují specifickou kategorii, pro jejíž analýzu by bylo potřeba řádově více výskytů. Bylo by totiž potřeba podívat se na různé dílčí kategorie. Hned 23 z celkově 27 výskytů tohoto typu představuje slova, kde je /o/ součástí prefixu a navíc zde (v) následuje po předponě *ne-* (např. *nevopisovala*, *nevozejvá*, *nevodešly* apod.).

Další proměnnou je délka tokenu v hláskách, mezi něž není započítáno protetické /v/. V tabulce 5 uvádíme průměrnou délku tokenu pro slova s protezí a bez proteze.

Tabulka 5: Průměrné hodnoty délky slovního tvaru pro slova s protezí, bez proteze a pro všechna slova bez rozdílu. V závorce za každým průměrem jsou uváděny směrodatné odchylky.

	počet hlásek (směrodatná odchylka)
/ø/	5,39 (2,87)
/v/	3,95 (2,49)
celkem	4,41 (2,70)

Z údajů v tabulce můžeme vidět, že v našem materiálu existuje tendence užívat /v/ spíše u kratších tokenů, zatímco u delších tokenů tendence upřednostňovat spíše variantu /ø/. Je zde však třeba uvědomit si relativně velkou směrodatnou odchylku u všech měřitek, která naznačuje, že v datovém souboru existuje výrazná variabilita. Míru korelace mezi délkou tokenu (měřenou v hláskách) a užitím či neužitím proteze lze vyjádřit prostřednictvím bodově-biseriálního korelačního koeficientu (koeficientu lineární korelace, pokud je jedna proměnná spojitá a druhá dichotomní): $r_{pb} = -0,25$ (95% interval spolehlivosti (CI) = $-0,28, -0,22$), $p < 0,001$. Vidíme, že i tato korelace je slabá. Na obrázku 3 pro ilustraci nalezneme poměrné zastoupení variant /ø/ a /v/ pro jednotlivé hodnoty tohoto měřítka.



Obrázek 3: Graf znázorňující poměrné zastoupení variant /ø/ a /v/ pro jednotlivé hodnoty délky tokenu v hláskách

Nyní se podíváme na jednotlivé fonologické proměnné. V tabulce 6 nejprve uvádíme distribuci hodnot pro různé typy předcházející hlásky.

Tabulka 6: Distribuce dat z hlediska předcházející hlásky, pokud ji operacionalizujeme na tři hodnoty: samohláska, souhláska, nic

	po samohlásce	po souhlásce	bez předchozího segmentu
/ø/	266	126	678
/v/	493	256	1540
/v/ %	64,95	67,02	69,43

Z dat v tabulce 6 je patrné, že v užívání (v) není z hlediska předchozí hlásky podstatný rozdíl. To potvrzuje i statistický výpočet (chí-kvadrát): $\chi^2 = 5,477$, $df = 2$, $p = 0,065$. Toto zjištění je vcelku zajímavé z toho důvodu, že předcházející segment mohl být jednou z příčin vzniku protetického /v/. Synchronně se však ukazuje, že předcházející segment na přítomnost proteze vliv nemá. Rozdíl nenacházíme ani tehdy, když srovnáme užívání protetického /v/ v případech, že předchází zadní samohláska s případy ostatními (viz tabulka 7).

Tabulka 7: Distribuce dat z hlediska předcházející hlásky, pokud rozlišíme zadní samohlásky a ostatní případy

	po zadní samohlásce	v ostatních případech
/ø/	170	900
/v/	358	1931
/v/ %	68,21	67,80

Užívání protetického v z hlediska toho, jaký je způsob artikulace následující hlásky, vidíme v tabulce 8.

Tabulka 8: Distribuce dat z hlediska způsobu artikulace následující hlásky

	afrikáta	aproximanta	frikativa	nazála	explozivní	vibranta
/ø/	33	15	184	236	581	19
/v/	30	8	134	1011	1089	11
/v/ %	47,62	34,78	42,14	81,07	65,21	36,67

Interpretace této tabulky je poněkud problematická. V první řadě je problém v tom, že jsou jednotlivé způsoby artikulace rozděleny nerovnoměrně – ve vzorku je velice málo případů, kdy po fonému *o* následuje aproximanta a vibranta, abychom mohli o jejich vlivu na užití či neužití proteze cokoliv říci. Zároveň zde narážíme na problém značně nerovného zastoupení jednotlivých lexémů. Z předchozích údajů například vyplývá, že protetické /v/ se u pražských mladých mluvčích nejvíce užívá u zájmen, což je kategorie, která je reálně naplňována lemmaty *on*, *ona*, *ono*, *oni* a *ony*. Pro všechna zájmena v našem vzorku platí, že po úvodním fonému *o* následuje nazála. Vzhledem k tomu, že zájmena tvoří asi třetinu všech slov zařazených do vzorku (viz

tabulka 2), je zřejmé, že vysoké zastoupení proteze, pokud po *o* následuje *n* či *m*, souvisí právě s tím, že téměř všechny jednotky v této kategorii jsou zájmena. Podobnou souvislost nemůžeme vyloučit ani u exploziv, kam spadá například frekventovaná předložka *od* (278 výskytů, 234 z toho s protezí). Jinými slovy, z tabulky 8 toho příliš nevyčteme. Je možné, že nazálnost následující souhlásky je právě tím důvodem, proč je u zájmen použita proteze tak často, ale může to být i naopak. O roli způsobu artikulace následující souhlásky nám však může více říci předložka *o*. Po té totiž může následovat jakákoliv souhláska. Distribuci dat z hlediska souhlásky, kterou začíná slovo, jež následuje po předložce *o*, uvádíme v tabulce 9.

Tabulka 9: Distribuce dat z hlediska způsobu artikulace hlásky, která následuje po předložce *o*

	afrikáta	aproximanta	frikativa	nazála	exploziva	vibranta
/ø/	5	1	18	9	48	1
/v/	17	5	30	37	133	9
/v/ %	77,27	83,33	62,50	80,43	73,48	90,00

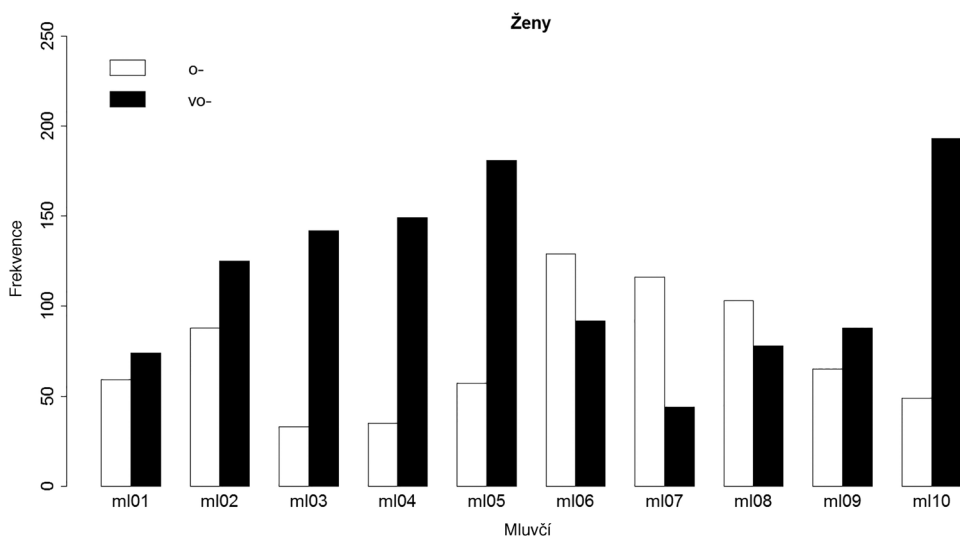
Obecně vidíme, že se předložka *o* obvykle užívá s protezí. Problém s interpretací však vzniká z toho důvodu, že v případě afrikát, aproximant a vibrant máme příliš málo dat na to, abychom mohli činit jakékoliv závěry. Rozdíly v užívání proteze u předložky *o*, pokud následuje frikativa, nazála, nebo exploziva se pak ze statistického hlediska jeví jen jako náhodné: $\chi^2 = 6,004$, $df = 2$, $p = 0,306$.

Poslední jazykovou proměnnou, na kterou se podíváme, je místo artikulace souhlásky následující po počátečním fonému *o*. Distribuce dat z hlediska této proměnné je uvedena v tabulce 10.

Tabulka 10: Distribuce dat z hlediska místa artikulace hlásky

	alveolára	bilabiála	glotála	labiodentála	palatála	postalveolára
/ø/	647	311	10	30	2	13
/v/	1677	443	17	14	3	42
/v/ %	72,16	58,75	62,96	31,82	60,00	76,36

Pokud chceme interpretovat tabulku 10, narážíme na obdobné problémy jako u tabulky 8. Četnosti výskytů proteze z hlediska jednotlivých míst artikulace jsou výrazně ovlivňovány dalšími faktory, u glotály (*h*) a palatál (v našem vzorku pouze *j* a *ř*) máme navíc jen velmi málo výskytů na to, abychom mohli činit jakékoliv závěry. Tentokrát nám mnoho nepomůže ani to, pokud budeme počítat pouze výskyty spojené s předložkou *o* – hned po 218 výskytech této předložky totiž následuje alveolára a výskytů souhlásek jiného typu není více než 30. Z tabulky 10 si tak má smysl povšimnout jenom velmi odlišné distribuce proteze v případě, že po *o* následuje labiodentála (tedy fonémy *v* či *f*). Podíváme-li se na tuto distribuci blíže, vidíme, že všech 14 případů užití proteze je spojeno s užitím předložky *o* (*vo vikendech*, *vo vaření*). Celkově se tak zdá, že fonologického okolí užití proteze výrazněji ovlivňuje jen v případě, že po *o* následuje *v* či *f*.



Obrázek 4: Graf znázorňující poměrné zastoupení variant /ø/ a /v/ u žen-respondentek

Nyní nám zbývá ještě podívat se samostatně na jednotlivé mluvčí. V tabulce 11 uvádíme počty výskytů s protezí a bez proteze pro ženy, v tabulce 12 pak uvádíme tytéž údaje pro muže. Tyto výsledky jsou pak pro větší přehlednost uvedeny na obrázcích 4 a 5.

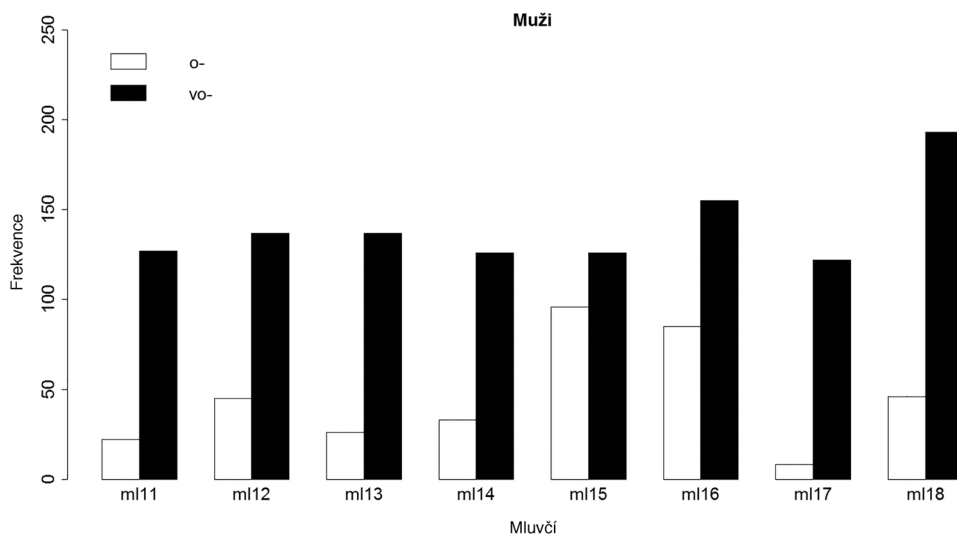
Tabulka 11: Počty výskytů u jednotlivých respondentů ženského pohlaví

	ml01	ml02	ml03	ml04	ml05	ml06	ml07	ml08	ml09	ml10
/ø/	59	88	33	35	57	129	116	103	65	49
/v/	74	125	142	149	181	92	44	78	88	193
/v/ %	55,64	58,69	81,14	80,98	76,05	41,63	27,50	43,09	57,52	79,75

Tabulka 12: Počty výskytů u jednotlivých respondentů mužského pohlaví

	ml11	ml12	ml13	ml14	ml15	ml16	ml17	ml18
/ø/	22	45	26	33	96	85	8	46
/v/	127	137	137	126	126	155	122	193
/v/ %	85,23	75,27	84,05	79,25	56,76	64,58	93,85	80,75

Z tabulek 11 a 12 vidíme, že u většiny mluvčích výrazně převažují slova s protezí nad slovy bez ní. Výjimky představují mluvčí 06, 07 a 08, k čemuž se ještě vrátíme v oddíle Diskuse. Podíváme-li se na výskyty /v/ a /ø/ z hlediska pohlaví mluvčího (tabulka 13), zjistíme, že je zde výrazný statisticky signifikantní rozdíl: $\chi^2 = 74,01$, $df = 1$, $p < 0,001$.



Obrázek 5: Graf znázorňující poměrné zastoupení variant /ø/ a /v/ u mužů-respondentů

Tabulka 13: Počty výskytů variant proměnné (v) z hlediska pohlaví mluvčích. Nejprve je uvedena absolutní frekvence, v závorce pak průměr pro jednoho mluvčího.

	ženy	muži
/ø/	715 (71,50)	355 (44,38)
/v/	1166 (116,60)	1123 (140,38)
celkem	61,99	75,98

Dosud jsme uváděli vzájemné vztahy dvou, respektive tří proměnných, z nichž tou závislou bylo vždy (v). Činit z toho dalekosáhlé závěry by však bylo ošidné, a to především proto, že se, jak jsme již uvedli, působení jednotlivých proměnných překrývá a že mohou jednotlivé proměnné závislou proměnnou ovlivňovat společně. Jinými slovy, může se nakonec ukázat, že určitá nezávislá proměnná užívání (v) neovlivňuje, protože její domnělý vliv je ve skutečnosti způsoben proměnnou jinou, nebo že její vliv na (v) je slabší, anebo se může ukázat, že určitá proměnná na (v) působí, ale teprve až ve chvíli, kdy spolu s ní zohledníme proměnné další. Za účelem testování společného vlivu všech proměnných jsme sestavili binomický smíšený model. Ukázalo se, že nejlepší model obsahuje tyto fixní efekty: pohlaví (referenční hodnota = žena), délka tokenu v hláskách (centrovaná na 4), přítomnost prefixu (referenční hodnota = bez prefixu), vypůjčenost (referenční hodnota = domácí slovo), slovní druh (referenční hodnota = adjektivum) a postavení ve slově (referenční hodnota = na začátku slova). Jako náhodný efekt byla stanovena proměnná mluvčí. Hodnoty uvádíme v tabulce 14.

Z tabulky 14 vidíme, že pravděpodobnost všech hodnot prediktorů kromě samotné regresní konstanty je menší než 0,05, což zjednodušeně znamená, že vliv jednotlivých prediktorů s velkou pravděpodobností není dán v našich datech náhodou. Základní

Tabulka 14: Hodnoty fixních efektů v binomickém smíšeném modelu 1. Referenční hodnoty: pohlaví = žena, přítomnost prefixu = bez prefixu, vypůjčenost = domácí slovo, slovní druh = adjektivum, postavení ve slově = na začátku slova. Výsledky jsou počítány z absolutních hodnot, délka tokenu v hláskách je centrována na 4. Odhad představuje standardní zlogaritmizované hodnoty odhadu šancí, ve sloupci poměr šancí jsou tyto hodnoty odlogaritmizované.

Fixní efekty	odhad (sm. chyba)	poměr šancí	p
regresní konstanta	-0,398 (0,354)	0,672	= 0,261
pohlaví	1,074 (0,438)	2,926	< 0,05
délka tokenu	-0,116 (0,038)	0,891	< 0,001
přítomnost prefixu	0,658 (0,161)	1,930	< 0,01
vypůjčenost	-1,401 (0,402)	0,247	< 0,001
slovní druh			
adverbium	1,188 (0,233)	3,281	< 0,001
numeralium	-0,728 (0,297)	0,483	< 0,05
prepozice	1,198 (0,292)	3,314	< 0,001
pronominum	1,547 (0,255)	4,696	< 0,001
substantivum	-0,777 (0,195)	0,460	< 0,001
verbum	0,886 (0,208)	2,426	< 0,001
postavení ve slově	-1,007 (0,310)	0,365	< 0,01
Náhodné efekty		směrodatná odchylka	
mluvčí		0,897	

hodnotu představuje regresní konstanta. Ta v našem modelu udává, jaká je šance, že bude užito /v/ v případě, že dané slovo řekne žena, token bude mít délku 4 fonémy, slovo nebude prefigované, bude se jednat o adjektivum, bude na začátku slova a bude domácího původu. Nesignifikantnost regresní konstanty nepředstavuje pro celý model problém, protože statistická významnost se v modelech tohoto typu počítá na základě odlišnosti od nuly. Zatímco nula u jednotlivých fixních efektů by znamenala de facto nulový efekt (což by znamenalo, že daný fixní efekt závislou proměnnou neovlivňuje), blízkost k nule u regresní konstanty nevádí, pouze udává, že pravděpodobnost výskytu /v/ za daných referenčních hodnot jednotlivých fixních efektů (viz výše) je velice malá.

Hodnoty pro jiné konfigurace prediktorů se poté počítají snadno – k základní regresní konstantě (-0,398) přičteme hodnotu odhadů daného prediktoru. Jinými slovy, pokud by nás například zajímalo, jaká je šance, že muž použije /v/ u tvaru *odvod*, tedy u substantiva domácího původu o pěti fonémech, u něhož se proměnná (v) nachází na začátku slova, sečteme následující hodnoty: regresní konstantu (-0,398), substantivum (-0,777), přítomnost prefixu (0,658), délku tokenu (-0,116) a pohlaví (1,074). Dostaneme odhad 0,441. Toto číslo je obtížně interpretovatelné, je vhodné jej odlogaritmovat (1,554) a převést ho na procenta. Toho lze docílit jednoduchým výpočtem ($X = \{Y / [Y + 1]\} \times 100$; přičemž X je hodnota poměru šancí v procentech a Y je odlogaritmovaná hodnota odhadu, tedy poměr šancí). Uvedené procentuální vyčíslení poměru šancí odpovídá hodnotě 60,85 %. To znamená, že substantivum *odvod* v mluvě muže z Prahy mezi 20 a 30 lety bude s /v/ spojeno se zhruba 60% pravděpodobností. Jinými slovy, pro nominální proměnné platí, že změna hodnoty této proměnné odpo-

vídá změně odhadu uvedeného v tabulce, pro numerické proměnné platí, že změna hodnoty této proměnné o 1 odpovídá změně odhadu.

Náhodný efekt vypovídá o variabilitě závislé proměnné z hlediska dané nezávislé proměnné (v našem případě mluvčí). Směrodatná odchylka 0,897 tak představuje údaj o variabilitě užívání proměnné (v) mezi různými mluvčími, a to v případě, že všechny ostatní prediktory jsou konstantní. Jinými slovy, je patrné, že se užívání (v) mezi různými mluvčími liší, což by mohlo být vysvětlitelné na základě zahrnutí dalších, tentokráte sociálních proměnných do uvedeného modelu.

Diskuse

Z našeho modelu vyplývá, že užívání (v) v Praze lze do značné míry vysvětlit na základě společného působení těchto prediktorů: pohlaví mluvčího, délka tokenu v hláskách (čím vyšší, tím se oslabuje pravděpodobnost užití /v/), prefixace (přítomnost prefixu podporuje užití /v/), slovní druh (zájmena, předložky, slovesa a příslovce obecně spíše podporují užití /v/, zatímco ostatní slovní druhy spíše napovídají užití /ø/), postavení ve slově (pokud je (v) uvnitř slova, pravděpodobnost užití /v/ klesá) a vypůjčenost slova (pokud se jedná o cizí slovo, je pravděpodobnost užití /v/ nižší).

Z proměnných, na něž jsme se v předchozí analýze zaměřili, tak v modelu nejsou pouze všechny tři fonologické proměnné a také sémantika. Absence sémantiky v modelu je nasnadě – tento prediktor zachycuje prakticky totéž, co prediktor slovní druh, přičemž druhý uvedený prediktor je jemnější, a vysvětluje tak i více variace (zejména zachycuje rozdíly u autosémantik, kde z hlediska (v) stojí na jedné straně slovesa a příslovce a na straně druhé podstatná a přídavná jména a číslovky). Absence fonologických proměnných poukazuje na to, že ze synchronního hlediska je užívání protetického /v/ motivováno svým hláskovým okolím jen minimálně. To je zajímavé zejména historicky, protože můžeme předpokládat, že právě okolí počátečního *o* bylo motivací samotného vzniku protetického /v/.

V našem vzorku je relativně vysoká variace v užívání protetického /v/ mezi jednotlivými mluvčími. Ta je vysvětlitelná částečně na základě rozdílů mezi pohlavími (viz tabulka 12 a obrázky 4 a 5), kdy se zřetelně ukazuje, že ženy z Prahy ve věku mezi 20 a 30 lety užívají protetické /v/ méně než muži ze stejné demografické kategorie. Domnívám se, že vysvětlení této situace má smysl hledat v postojích k protetickému /v/. Můžeme předpokládat, že protetické /v/ je společensky vnímáno spíše negativně a že vyšší prestiž má podoba bez proteze. Pokud by tento intuitivní předpoklad platil, znamenalo by to, že ženy užívají více prestižnější varianty, což by bylo v souladu s poznatky zahraniční sociolingvistiky (srov. např. Eckert – McConnell-Ginet, 1999 a 2003). Tento jev bychom mohli vysvětlit přímočaře tak, že ženy užívají /v/ méně, protože se ve společnosti snaží působit dobře. To by však bylo příliš zjednodušující a zavádějící, protože mezi ženami v našem vzorku existuje variabilita a některé užívají /v/ zcela běžně. Plauzibilní vysvětlení tak bude složitější a musí vyjít především z analýzy dalších sociálních faktorů a také jazykových postojů jednotlivých mluvčích.

Ne všechny rozdíly mezi jednotlivými mluvčími však lze přičíst pohlaví. Například z obrázku 4 je patrný velký rozdíl mezi užíváním protetického *v-* mezi respondenty ml03, ml04, ml05 a ml10 na jedné straně a ml06, ml07, ml08 na straně druhé. Tuto skutečnost by mohlo být nasnadě vysvětlit tak, že se mluvčí ml06, ml07 a ml08 značně odchýlili od běžné mluvy a mluvily formálněji, než bylo cílem našeho výzkumu. To můžeme ověřit zjištěním, jak užívají tyto mluvčí ostatní proměnné spjaté s běžnou mluvou. U dvou velmi výrazných a frekventovaných proměnných, diftongizace *y > ej* a úžení *é > í* můžeme u těchto mluvčích vidět téměř bezvýjimečné užívání běžně mluvené varianty v koncovkách (tedy například *dobrej* místo *dobry*, *dobrejch* místo *dobrych* a *mladý* místo *mladé* apod.). Navíc nalézáme i případy první uvedené proměnné v pozici uprostřed slova, přičemž nediftongizované a diftongizované varianty zde kolísají (najdeme zde tvary *výhrady*, *výborný* či *výběr*, ale oproti tomu tvary *mejdlo*, *tejdně*, *bejvalou*, *bejt* či *vymejšlim*). Mluvčí navíc běžně krátí výslovnost (např. *myslím*, *vidím* místo *myslím*, *vidím*), používají tvar *bysme*, užívají koncovku *-ama* v 7. p. plurálu apod. Jinými slovy, vysvětlení užívání (*v*) u těchto mluvčích (které mají z celého vzorku nejvyšší procento užívání varianty */ø/*) tím, že by mluvily obecně formálnějším stylem, není přesvědčivé. Další možností vysvětlení může být nízký počet výskytů, které by spadaly mezi slovní druhy, u nichž je */v/* obecně nejčastější. Pokud by tak například tyto mluvčí v rozhovorech z nějakého důvodu omezily užití osobních zájmen a předložek, mohlo by se stát, že celková frekvence */v/* se zásadně sníží. Tato interpretace je však opět nevěrohodná – u ml06 tvořily předložky 35, zájmena 71 a adverbia 8 z celkem 219 analyzovaných tokenů, u ml07 bylo předmětem analýzy 25 předložek, 55 zájmen a 15 adverbí z celkem 156 výskytů a u ml08 jsme pracovali s 34 předložkami, 57 zájmeny a 17 adverbí z celkového počtu 180 výskytů. Slovní druhy, u nichž se tak proteze objevuje nejčastěji, byly u všech tří mluvčích poměrně frekventované a tvořily vždy více než polovinu celkového vzorku. Z toho důvodu nám zbývá pouze ta interpretace, že uvedené tři mluvčí prostě */v/* užívají v běžné mluvě omezeněji než další respondenti, kteří jsou předmětem našeho průzkumu. Důvody této situace však nelze na základě našeho současného materiálu identifikovat. V navazujících analýzách je třeba podívat se i na další, nejazykové faktory.

Nyní ještě srovnáme naše data s výsledky analýz Pavla Jančáka (1974). Toto srovnání může být bohužel pouze orientační, protože Jančák svoje výsledky uvádí jen v hrubé podobě (rozdílí jen čtyři hodnoty nezávislé proměnné). Určitý obrázek o vývoji užívání (*v*) si ovšem udělat můžeme. Statistické srovnání našich a Jančákových výsledků uvádíme v tabulce 15.

Z tabulky 15 je na první pohled patrný rozdíl mezi Jančákovými a našimi daty, který spočívá především v mnohem menším zastoupení varianty */ø/* u všech hodnot nezávislé proměnné. Pokud přijmeme hypotézu dobového zakotvení („apparent-time hypothesis“, viz Milroyová-Gordon, 2012, či Bailey et al., 1991), podle níž platí, že „lidé různého věku [mohou být] považováni za reprezentanty různých dob“ (Milroyová – Gordon, s. 46), můžeme předpokládat, že výsledky platné pro cca 14–16leté osoby v roce 1973, jsou přibližně stejné s těmi, jaké bychom získali stejnou metodou s osobami ve věku 54–56 let v roce 2013. Na základě hypotézy dobového zakotvení, jejíž

Tabulka 15: Počty užití jednotlivých variant proměnné (v) v Jančákově a našem výzkumu vztažené ke čtyřem hodnotám nezávislé proměnné. Na posledním řádku je hodnota pravděpodobnosti vypočítaná prostřednictvím oboustranného Fisherova exaktního testu.

	zájmena	předložky	předponová	bezpředponová
Jančák /ø/	0	0	14	29
Jančák /v/	320	98	98	61
Chromý /ø/	213	132	342	383
Chromý /v/	957	499	630	203
p	< 0,001	< 0,001	< 0,001	< 0,001

validita je vysoká, alespoň podle srovnání s daty longitudinálními (viz Bailey et al., 1991), tak můžeme předpokládat, že srovnání našich a Jančákových výsledků představuje srovnání mluvy dnešní pražské mladé generace (20–30 let) s mluvou Pražanů o generaci starších (tj. 50–60 let). Vzhledem k tomu, že pro mladou generaci platí, že variantu /v/ užívají v všech hodnot nezávislé proměnné poměrně méně, můžeme tvrdit, že užívání protetického /v/ v Praze klesá a že je tedy protetické (v) proměnnou, která je předmětem probíhající jazykové změny.

Tyto poznatky ovšem naráží na možná zkreslení daná několika faktory. Zaprvé, jak Jančákův, tak náš vzorek jsou z hlediska počtu mluvčích omezené. Především Jančákův vzorek je vcelku malý – na každého z 9 mluvčích připadá průměrně 40 minut projevu a necelých 69 výskytů proměnné (v) (v našich datech oproti tomu průměrně na jednoho mluvčího připadá cca 174 výskytů). Je možné, že by se při vyšším počtu mluvčích Jančákovy i naše výsledky určitým způsobem pozměnily. Zadruhé se výzkumy částečně lišily v použité metodě sběru dat – zatímco Jančákův výzkum probíhal metodou skupinových rozhovorů, náš výzkum byl založen na dvoustranných rozhovorech. Skupinové rozhovory jsou efektivním způsobem elicitace běžné mluvy (avšak jsou spojeny s jinými problémy), zatímco u dvoustranných rozhovorů mluvčí svou mluvu nezřídka modifikují směrem k prestižní varietě (v našem případě tomu však mělo být bráněno tím, že mezi respondentem a tazatelem byl blízký osobní vztah). Je tedy teoreticky možné, že zatímco Jančákova data představují běžnou mluvu v pravém slova smyslu, představují naše data mluvu stylově o něco vyšší. Zatřetí lze rozdíly mezi Jančákovými a našimi výsledky vysvětlit věkově odlišnou skupinou respondentů – lze se totiž domnívat, že mládež ve věku cca 14–16 let bude používat omezenější slovní zásobu než vysokoškolští studenti v průměrném věku 23 let. Je zde tedy jak rozdíl ve věku, tak rozdíl ve vzdělání, které by mohlo být faktorem, jež užívání protetického /v/ omezuje (viz např. Townsend, 1990). Zároveň lze očekávat, že starší mluvčí s vysokoškolským vzděláním přicházejí daleko více do kontaktu s mluvčími z oblastí, kde se /v/ nepoužívá (východní Morava, Slovensko), což může jejich mluvu ovlivňovat.

Závěr

V tomto textu jsme rozebrali vliv jednotlivých jazykových faktorů na užívání protetického (v) u rodilých pražských mluvčích ve věku 20–30 let. Došli jsme k závěru,

že užívání (v) nejlépe spoluvysvětlují tyto prediktory: pohlaví mluvčího, délka tokenu (měřená v hláskách), prefixace, slovní druh, postavení ve slově a vypůjčenost slova. Naopak zde není patrný vliv fonologického okolí. Zároveň jsme na základě srovnání našich dat a výsledků ze studie Pavla Jančáka (1974) došli k předběžnému závěru, že užívání varianty /v/ u rodilých pražských mluvčích je na ústupu. V dalších analýzách by bylo vhodné podívat se vedle jazykových faktorů ještě na faktory sociální a stylové, které by mohly tento ústup pomoci vysvětlit.

LITERATURA

- BAILEY, G. – WINKLE, T. – TILLERY, J. – SAND, L. (1991): The apparent time construct. *Language Variation and Change*, 3, s. 241–264.
- BRABCOVÁ, R. (1973): *Městská mluva v Brandýse nad Labem*. Praha: Univerzita Karlova.
- DEJMEK, B. (1981): *Mluva nejstarší generace Hradce Králové*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta.
- DEJMEK, B. (1987): *Běžně mluvený jazyk nejmladší generace Hradce Králové*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta.
- ECKERT, P. – MCCONNELL-GINET, S. (1999): New generalizations and explanations in language and gender research. *Language in Society*, 28, s. 185–201.
- ECKERT, P. – MCCONNELL-GINET, S. (2003): *Language and Gender*. Cambridge: Cambridge University Press.
- CHROMÝ, J. (2014): Přístupy ke zkoumání jazykové variace a česká jazyková situace. *Naše řeč*, 97, s. 1–12.
- JANČÁK, P. (1974): Frekvence hlavních hláskoslovných znaků v mluvě pražské mládeže. *Naše řeč*, 57, s. 191–200.
- JANČÁKOVÁ, J. (1974): Frekvence základních obecně českých hláskoslovných jevů v nářečních projevech. *Naše řeč*, 57, s. 183–191.
- KRČMOVÁ, M. (1981): *Běžně mluvený jazyk v Brně*. Brno: Univerzita J. E. Purkyně.
- MILROYOVÁ, L. – GORDON, M. (2012): *Sociolinguvistika: Metody a interpretace*. Praha: Karolinum.
- SGALL, P. – HRONEK, J. – HORECKÝ, J. – STICH, A. (ed.) (1992): *Variation in Language: Code Switching in Czech as a Challenge for Sociolinguistics*. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins.
- SGALL, P. – HRONEK, J. (1993): *Čeština bez příkras*. Jinočany: H&H.
- SLAVÍČKOVÁ, E. (1967): Některé problémy morfémové analýzy češtiny. *Slovo a slovesnost*, 28, s. 7–17.
- TOWNSEND, CH. (1990): *A Description of Spoken Prague Czech*. Columbus: Slavica Publishers.
- WILSON, J. (2010): *Moravians in Prague. A Sociolinguistic Study of Dialect Contact in the Czech Republic*. Frankfurt am Main – Berlin – Bern – Bruxelles – New York – Oxford – Wien: Peter Lang.
- ZIPF, G. K. (1935): *The Psycho-biology of Language: An Introduction to Dynamic Philology*. Boston: Houghton Mifflin.

Ústav českého jazyka a teorie komunikace FF UK
nám. Jana Palacha 2, 116 38 Praha 1
<jan.chromy@ff.cuni.cz>